

HUR EXOTISKT ÄR FINSKA?

ÖSTEN DAHL

Bland Europas språk tillhör finska en minoritetsgrupp, de uraliska språken. Nästan samtliga de övriga är indoeuropeiska — den språkfamilj i världen som har flest talare och vars medlemmar sedan mer än tvåtusen år har totalt dominerat den västerländska kulturen. Enligt en vanlig syn representerar de uraliska och de indoeuropeiska språken till sin uppbyggnad två skilda språktyper — de uraliska språken är agglutinerande medan de indoeuropeiska språken är flekterande. De uraliska språken förs här ofta samman med de altaiska, som i följande citat från finska Wikipedia (http://fi.wikipedia.org/wiki/Agglutinatiivinen_kieli):

Tyypillisimpiä esimerkkejä agglutinoivista kieliryhmistä ovat uralilaiset kielet, kuten suomi, ja altaillaiset kielet, kuten turkki.

Eftersom de uraliska språken utgör en minoritet bland de europeiska, kommer de med den här synen att framstå som en »exotisk» grupp i förhållande till övriga mera »normala» europeiska språk. I den här översikten ska jag bland annat försöka visa att den typologiska skillnaden mellan finska och dess indoeuropeiska grannar är betydligt mindre än man vanligen föreställer sig.

Jag har under de senaste åren ägnat mig en del åt frågan om hur man kan mäta det »typologiska avståndet» mellan språk. Det har tidigare varit mycket svårt att åstadkomma sådana mätningar eftersom det inte har funnits tillräckligt mycket jämförbara data om tillräckligt många språk. Situationen har nu ändrats genom tillkomsten av World Atlas of Language Structures, en atlas som innehåller 142 kartor som visar fördelningen av olika

▷

fonologiska, grammatiska och lexikala drag i världens språk — det vill säga, det finns bara data om ett urval av världens cirka 7000 språk, men urvalet är tillräckligt representativt för att man ska kunna göra statistiska beräkningar. Turligt nog är både finska och ungerska (liksom det altaiska språket turkiska) med i det grundsampel som ska finnas representerat på alla kartor i atlasen. (Däremot finns inte svenska med.) Vi har alltså ett gott utgångsläge för att kunna hur dessa språk förhåller sig strukturellt till övriga språk i världen. Genom att WALS tar upp ett relativt stort antal drag från alla delar av språksystemet, får vi en betydligt fullständigare bild än den traditionella språktypologin ger, och vi kan ange ett mått på det typologiska avståndet mellan två språk genom att se hur stor andel av dragen i WALS som skiljer sig åt mellan språken. Man måste göra en reservation här för att formatet i WALS (med ett litet antal alternativ för varje drag) ändå ofta innebär en förenkling av verkligheten — jag ska ge ett exempel på det lite senare.

Om nu den vanliga synen är riktig, borde man kunna förvänta sig att de agglutinerande uraliska och altaiska språken skulle bilda ett kluster och klart skulle skilja ut sig från de flekterande indoeuropeiska. Så är emellertid inte fallet. Jag har jämfört finska med de 222 språk som är bäst representerade i WALS (förekommer på flest kartor). Tabell 1 visar de tolv språk som har det minsta typologiska avståndet till finska.

Tabell 1. De språk som har det minsta typologiska avståndet till finska i WALS.

Språk	familj	avstånd från finska
(öst)armeniska	indoeur.	22
polska	indoeur.	25
lettiska	indoeur.	25
nenets	uraliska	25
bulgariska	indoeur.	26
litauiska	indoeur.	26
ryska	indoeur.	27
kashmiri	indoeur.	27
evenki	altaiska	28
brahui	dravidiska	28
turkiska	altaiska	29
ungerska	uraliska	29

Vi kan se här att de flesta av språken på den här listan är indoeuropeiska, och att ungerska inte dyker upp förrän på elfte plats. Att det första språket är armeniska är förmodligen ett resultat av slumpen, men det är knappast någon tillfällighet att fyra av de sju högst rankade språken är baltiska och slaviska språk som talas runt Östersjön. Listan illustrerar två viktiga poänger. Den första är att den traditionella indelningen i agglutinerande och

flekterande språk inte alltid är utslagsgivande för det typologiska avståndet. Den andra är att geografisk närhet kan väga lika tungt som språksläktskap för typologisk likhet. Jag ska nu diskutera de här sakerna i tur och ordning.

AGGLUTINERANDE OCH FLEKTERANDE SPRÅK

Enligt vad vi kan kalla **klassisk morfologisk typologi** kan världens språk delas in i fyra typer efter hur ordens inre struktur ser ut:

- isolerande
- agglutinerande
- flekterande (fusionerande)
- polysyntetiska

Här kan vi lämna åsido de två extrema typerna, isolerande språk, där morfologi saknas helt, och polysyntetiska språk, som kännetecknas av mycket komplex ordstruktur, ofta med inkorporering av lexikala element, och koncentrera oss på distinktionen mellan agglutinerande och flekterande språk.

Det som brukar sägas vara karaktäristiskt för agglutinerande språk är förekomsten av ett stort antal affix som fogas till verbstammen som kulor i ett radband, det vill säga där varje affix är väl avgränsat från sina grannar och inte »smälter samman» med dem som i flekterande eller fusionerande språk. Som paradexempel på agglutination brukar man ofta ge det finska *talo-i-ssa-ni-kin* 'också i mina hus'. Vi kan kontrastera detta mot ett extremt exempel på fusion som när i franskt talspråk ett enda fonem /e/ (stavat *ai*) står för presens indikativ första person singularis av verbet *avoir*. Men så fort man försöker ta några fler exempel märker man att de flesta språk — även finska — blandar agglutination och flektion/fusion. Inte ens paradexemplet *talo-i-ssa-ni-kin* är riktigt så perfekt som det ser ut, eftersom pluraländelsen ändrar sig beroende på omgivningen — i nominativ pluralis heter det ju *talo-t* 'hus'. Och om vi till exempel tar illativ pluralis *vesi* 'vatten' — *vesiin* — så är det knappast möjligt att segmentera det i tre skilda morfem med en konstant form och betydelse (jfr illativ singularis *veteen*). Å andra sidan kan man plocka fram hela meningar på svenska som ser helt agglutinerande ut:

hund-ar-na-s svans-ar kupera-de-s

Jämsides med sådana påståenden som jag redan har citerat, där finska ges som typexempel på ett agglutinerande språk, noteras det också ibland att finska har en avsevärt mindre »ren» agglutinerande karaktär än till exempel turkiska. Detta leder ibland till intressanta motsägelser. Medan artikeln om agglutinerande språk i Wikipedias engelska och finska versioner anger finska som exempel och artikeln om finska språket i finska Wikipedia säger att finska är »synnerligen agglutinerande till sin uppbyggnad» (»on rakenteeltaan varsin agglutinoiva») säger motsvarande artikel i den engelska versionen att »Finnish — is typologically between inflected and agglutinative languages».

Martin Haspelmath (utkommer) har jämfört 30 språk, däribland finska, ungerska och turkiska, med avseende på tre parametrar, som kan antas skilja flekterande och agglutinerande språk åt, med höga värden för de förra och låga värden för de senare:

- »cumulation» – att flera morfologiska kategorier uttrycks i samma morfem
- »alternation» – att stammorfer och affix uppvisar olika formvarianter
- »suppletion» – formväxlingar som inte kan beskrivas i fonologiska eller morfofonologiska termer (t. ex. stambyten som i engelska *go : went*)

När Haspelmath vägde samman värdena på de här parametrarna, hamnade turkiska i ena ändan av skalan, tillsammans med bland annat swahili, som också ofta brukar nämnas som typexempel på ett agglutinerande språk. I andra ändan hittar man som väntat språk som brukar nämnas som typiska flekterande – tyska, latin och arabiska. Men finska och ungerska kom nästan direkt efter dessa, vilket alltså skulle betyda att de uppvisar större likhet med flekterande än med agglutinerande språk. Nu finns det eventuellt andra sätt att räkna som skulle ge lite andra resultat, men jag misstänker att det blir svårt att finna ett mått som entydigt skulle placera finska bland de »typiska» agglutinerande språken.

Men Haspelmath drar mer vittgående slutsatser i sin artikel. Han menar att det inte är möjligt att hitta någon intressant korrelation mellan de tre parametrarna om man jämför olika språk, och inte heller om man jämför nominell och verbal morfologi inom ett och samma språk. Termerna »agglutinerande» och »fusionerande» har därför enligt honom förlorat mycket av sin legitimitet. Han framför hypotesen att grunden för distinktionen har varit att man i västerländsk lingvistik har kontrasterat de två språken latin och turkiska, så att »flekterande/fusionerande» i själva verket betyder 'ett språk som latin' och »agglutinerande» betyder 'ett språk som turkiska', fast de egenskaper som turkiska råkar ha inte nödvändigtvis definierar en typologiskt intressant språktyp.

Det är alltså inte bara så, om man låter sig övertygas av Haspelmath, att distinktionen mellan agglutinerande och flekterande språk ger ett mindre klart utslag för finska än som ofta sägs, utan också att distinktionens värde som typologisk parameter kan ifrågasättas. Man kan väl undra om det då är lönt att öda så mycket krut på frågan om finskan är ett agglutinerande språk eller inte. Eftersom föreställningen om finskan som ett agglutinerande språk är central i den traditionella synen, finns det ändå anledning att slå fast de här slutsatserna med viss emfas.

Något som mera vagt associeras med agglutinerande språk är att de har ett stort antal ordformer. Finska sägs ofta ha en »komplex» eller »rik» morfologi. I typologisk belysning blir detta påstående, liksom tesen om finskans agglutinerande karaktär, mindre självklart, i varje fall om vi utan vidare låter det gälla för hela systemet. Ett av de drag som karteras i WALSH (av Johanna Nichols och Balthasar Bickel) är »inflectional synthesis of the verb», som handlar om hur många kategorier som uttrycks genom verbböjning, mera precist hur många kategorier som maximalt är markerade på en verbform. De 145 språken i samplet fördelade sig så här:

Tabell 2. Språken fördelade efter hur många kategorier som maximalt är markerade på en verbform enligt WAL5, karta 22.

Kategorier per ord	Antal språk
0-1	5
2-3	24
4-5	52
6-7	31
8-9	24
10-11	7
12-13	2
Summa	145

← finska

Här hamnar finska alltså bland de språk som har minst antal verbala böjningskategorier. Nu kan man kanske ifrågasätta Nichols och Bickels sätt att räkna, men det är faktiskt så att om man håller sig till den finita verbmorfologin så är finska mindre komplext än många europeiska språk. Eftersom finska verb har personböjning, verkar finsk verbmorfologi visserligen mer komplex än svensk, men här är det snarast svenskan och övriga skandinaviska språk som skiljer sig från majoriteten. Om man däremot ser på tempus, modus och aspekt, är det klart att finska tillsammans med germanska och i viss mån slaviska språk har ett ganska fattigt morfologiskt system jämfört med t ex romanska språk. Ett finskt finitverb skiljer mellan presens, preteritum och konditionalis (och marginellt potentialis); detta ska jämföras med spanskans presens indikativ, presens konjunktiv, imperfekt indikativ, imperfekt konjunktiv, preteritum, futurum och konditionalis (till detta kommer i båda språken sammansatta tempus som perfekt och pluskvamperfekt).

Läget är nu lite annorlunda om vi går till andra delar av morfologin. Även personer som för övrigt inte vet något om finsk grammatik brukar ha hört talas om finskans femton kasus. Här är faktiskt en punkt där finska uppvisar större morfologisk komplexitet än de flesta språk. Oliver Iggesens karta i WAL5 innehåller bara 24 språk med över tio kasus i ett samspel på 261 språk. Det språk i samplet som hade flest kasus var ungerska. De uraliska språken ligger alltså klart i topp här. Men även de indoeuropeiska språken, åtminstone de mer konservativa, har också relativt många kasus (upp till sju i de slaviska språken exempelvis). Enligt min mening är det dock just kasussystemet som i typologiskt perspektiv ger uraliska språk deras särprägel. Det är uppenbart kasuskategorin som i första hand ligger bakom formrikedomen hos substantiv, adjektiv och pronomen, men i finska är det klart att den också bidrar till de infinita formernas komplexitet genom att infinitiver kan böjas i kasus. Kanske är det också kasussystemet som gör att finska och andra uraliska språk uppfattas som agglutinerande. Possessivsuffixen gör nog också sitt till, fast där är finska ett helt »normalt» språk — enligt WAL5 är det bara ungefär en fjärdedel av världens språk som saknar possessivaffix.

▷

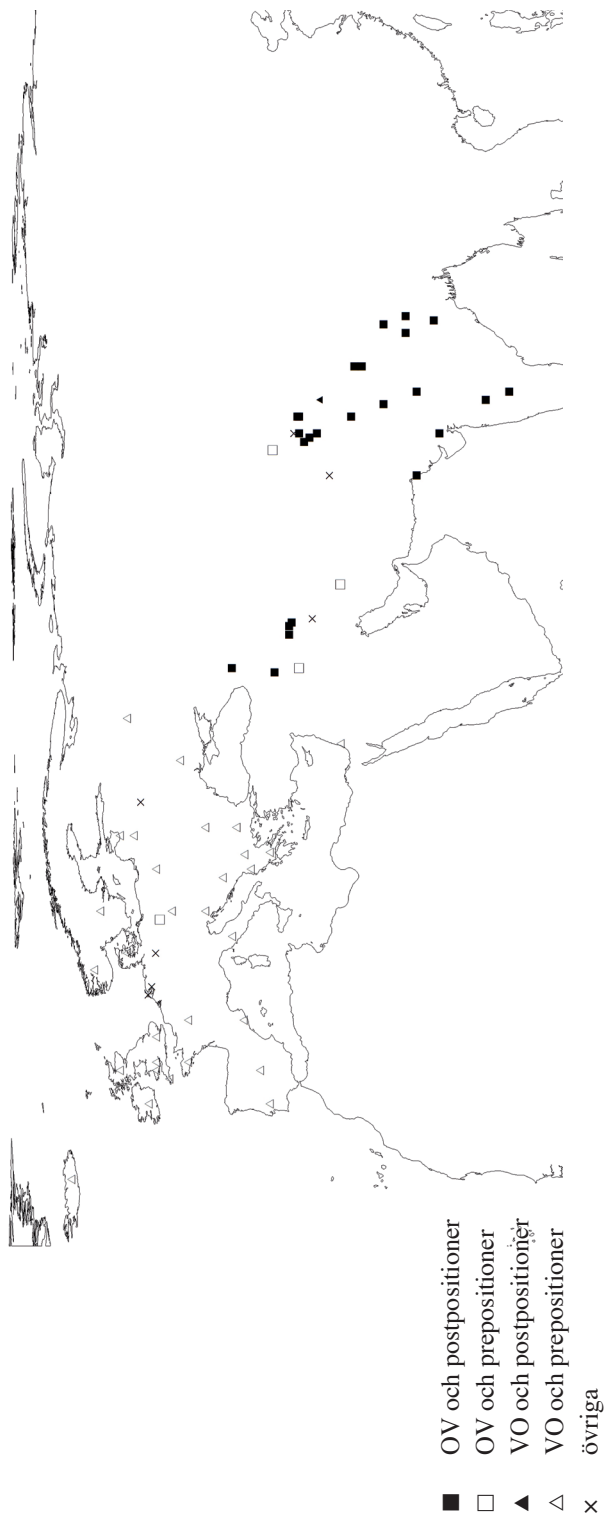
AREAL PÅVERKAN

Jag ska nu övergå till den andra av de två poänger som jag gjorde i början, nämligen betydelsen av geografisk närhet — det som brukar kallas areal påverkan. Vi kunde notera att finska verkar ha mindre typologiskt avstånd till en del av sina geografiska grannar än till relaterade uraliska språk. Detta beror uppenbarligen på att finska under de årtusenden under vilka det har varit i direkt kontakt med indoeuropeiska språk runt Östersjön både har påverkat och påverkats av dessa språk. I vissa fall har denna påverkan lett till att finska typologiskt sett hamnat i ett mellanläge mellan två mer renodlade zoner. Ordföljden är kanske det klaraste exemplet på detta. Det är allmänt känt att språk som har verbet efter objektet (OV) också tenderar att ha postpositioner, medan prepositioner är det vanliga i språk som sätter verbet före objektet (VO) i satsen. Karta 1 visar fördelningen av de olika typerna i världens språk. I Eurasien finns det tre mycket tydliga områden: ett centralt med OV och postpositioner samt ett västligt (Europa) och ett sydöstligt (Sydostasien) med VO och prepositioner. Gränsen mellan zonerna skär rakt igenom de indoeuropeiska språken, så att de som talas i Europa är VO med prepositioner och de som talas i Asien är OV med postpositioner (karta 2). De uraliska språken är mer problematiska. De östliga hör odiskutabelt till den centrala zonen, med OV och postpositioner, men de västliga, däribland finska, uppvisar blandformer (karta 3). Som bekant har finska VO-ordföljd men såväl postpositioner som prepositioner, där väl de förra är de mest frekventa. (På Matthew Dryers karta i WALS anges finska som ett språk med postpositioner — detta kan sägas vara ett sådant exempel på förenkling av verkligheten som jag nämnde i början. Från Dryers utgångspunkter är klassificeringen ändå förmodligen korrekt, eftersom han visserligen räknar med en blandad typ men för den kräver att ingen ordföljd är dominant, och han har uppenbarligen gjort bedömningen att postpositionerna överväger.)

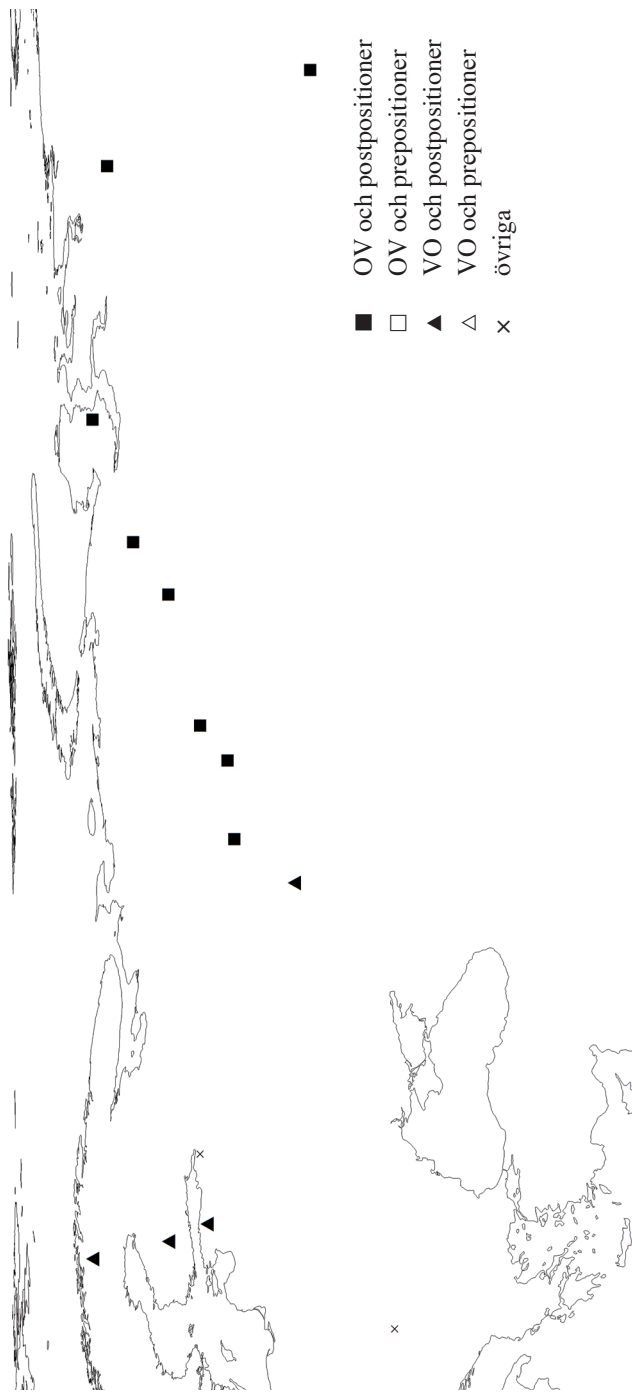

- OV och postpositioner
- OV och prepositioner
- ▲ VO och postpositioner
- △ VO och prepositioner
- × övriga

▽ **Karta 1.** Ordföljd och adpositioner i världens språk.

Karta 2. Ordföljd och adpositioner i indoeuropeiska språk.

▽ **Karta 3.** Ordföljd och adpositioner i uraliska språk.

Man kan alltså säga att finska har anslutit sig till den europeiska ordföljdstypen men inte fullt ut. Vi ska nu se att man kan generalisera detta påstående.

Tidigare i den här artikeln använde jag data från WALSH för att beräkna det typologiska avståndet mellan två språk. En annan typ av jämförelse får man genom att definiera en typologisk profil för en viss grupp av språk — man kan sedan se hur väl olika enskilda språk stämmer med denna profil. Jag har då gjort så att jag för varje parametervärde i WALSH-databasen räknar ut hur andelen förekomster i den undersökta grupperingen förhåller sig till andelen förekomster i det totala materialet. Det språk man vill matcha mot profilen får då plus- eller minuspoäng för varje enskilt parametervärde beroende på om detta är överrepresenterat eller underrepresenterat i den profilerade gruppen.

Den fråga som jag ville ha svar på var i vilken utsträckning finska passar med den typologiska profilen hos språken i Västeuropa (som ju alla är indoeuropeiska, utom baskiska) — alltså i princip vad den amerikanske lingvisten Benjamin Lee Whorf kallade »Standard Average European» (SAE). Jag definierade Västeuropa något godtyckligt som den del av Europa som ligger väster om 20 östlig longitud (den går rakt genom Östersjön och söderut genom Polen, Slovakien och Ungern). Efter att ha bestämt en typologisk profil för dessa språk, tog jag samma 222 WALSH-språk som tidigare och räknade ut hur väl de stämde med den västeuropeiska profilen. De tio översta språken på listan var följande:

tyska, franska, spanska, engelska, nygrekiska, ryska, lettiska, iriska, finska, georgiska

De fyra första språken på listan är sådana som talas i det profilerade området — det är alltså helt i sin ordning att de hamnar överst. De tre följande är språk som talas längre österut i Europa men som ändå är indoeuropeiska. Det högst rankade icke-indoeuropeiska språket är faktiskt finska!

Vilka typologiskt intressanta drag är det då som finskan delar med språken i Västeuropa? De nio mest överrepresenterade dragen i Västeuropa är följande, med de som gäller för finskan markerade med fetstil:

- Perfekt härleds från en ägandekonstruktion.
- Frågeordföljd markerar ja-nej-frågor.
- Negativa indefinita visar ett blandat beteende med avseende på predikatsnegation.
- **Språket har markörer som kan uttrycka både situationell och epistemisk modalitet, både för möjlighet och för nödvändighet.**
- **'Den första' och ett litet antal av de påföljande ordningstalen är suppletiva.**
- **Relativpronomen används för relativisering av objekt.**
- Distributiva räkneord markeras på föregående ord.
- **Relativpronomen används för relativisering av subjekt.**
- Aktionsnominaliseringskonstruktioner: övriga.

Det visar sig alltså att finskan trots allt saknar rätt många av dessa drag — närmare bestämt fem. Det skulle föra för långt att gå in på alla dragen på listan (många av dem är svåra att förstå när de tas ur sin kontext), så jag ska bara ta upp ett, nämligen »perfekt från possessiv». Finskan har ju en perfekt men den är inte bildad med *ha* som är det vanliga i

Västeuropa. (Intressant nog har vissa nordryska dialekter, som uttrycker ägande med en konstruktion som liknar den finska, en perfekt som är bildad på denna konstruktion.)

Ett viktigt drag som däremot finns i finskan är användningen av relativpronomen för att bilda relativsätser, som *joka i kirja, joka muutti elämäni* 'boken som förändrade mitt liv'. Relativpronomen är någonting som praktiskt taget bara förekommer i Europa (karta 4); i andra delar av världen används andra strategier — en som också är vanlig i europeiska språk (dock ej finska) är den som vi finner i det svenska exemplet *boken jag köpte* där det alltså inte finns något element alls som markerar relativsatsen utan där det bara är ordföljden som gör att vi ser att detta inte är en påståendesats (*jag köpte boken*).

Ett kanske lite oväntat drag som förenar finskan och västeuropeiska språk är vidare att ordningstalen 'den första' och 'den andra' är suppletiva, det vill säga att man inte ser någon likhet mellan *ensimmäinen* och *yksi* eller *toinen* och *kaksi*, liksom inte heller mellan *första* och *en/ett* eller *andra* och *två*.

Det har påpekats för mig att finskan skiljer sig från västeuropeiska språk i fråga om ordförrådet. Om man med detta menar att finskans centrala ordförråd i övervägande grad har ett annat ursprung och därför också ett annat utseende än t ex svenskans, är det i och för sig korrekt, men säger ingenting om den typologiska profilen hos språken. Däremot är det faktiskt möjligt att göra typologiska klassifikationer på grundval av ordförrådet. I WALS finns ett antal sådana kartor, t ex några som handlar om vilka grundläggande färgord som finns i ett språk. Här hittar man faktiskt inga uppseendeväckande skillnader mellan finska och västeuropeiska språk — liksom de flesta europeiska språk men till skillnad från många utomeuropeiska — har finskan olika ord för 'grön' och 'blå', för att bara ta ett exempel.

Man kan summera genom att säga att finska inte kan betraktas som ett SAE-språk, men att det kommer rätt nära. Ett sådant konstaterande föranleder flera undringar. En är hur en sådan situation har uppkommit. När jag förberedde det föredrag som den här artikeln bygger på hittade jag i svenska Vetenskapsrådets tidskrift *Tvärsnitt* (Baldo Zagadou 2006) en beskrivning av ett nyligen avslutat forskningsprogram »Svenskt i Finland — finskt i Sverige». Programledaren, historikern Nils Erik Villstrand, gör där det djärva påståendet att »[d]et finns egentligen inget språk som är så likt svenskan — som finskan». Vad han tänkte på var nog i första hand de begreppsmässiga överensstämmelserna i ordförrådet men de grammatiska och andra likheter jag har diskuterat här är också tecken på att de uraliska och indoeuropeiska språken runt Östersjön — inte minst då finska och svenska — har närmat sig varandra i betydande utsträckning under den flertusenåriga samvaron, samtidigt som de på olika sätt avlägsnat sig från sina släktingar längre österut.

▷

Karta 4. Språk med relativpronomen.

FINSKA ÄR ETT EUROPEISKT SPRÅK

En annan fråga är var föreställningen om finska som ett »exotiskt» språk kommer ifrån. En enkel förklaring är att det är SAE-språk som har varit dominerande i den västerländska kulturen, och att det då blir naturligt att framhäva de skillnader som finns mellan finska och dessa språk, och detta gör att finska framstår som »exotiskt». Exotisering ses för det mesta som något negativt, något som drabbar »den Andre». Men eftersom det också kan vara positivt att inte vara som alla andra, är det inte alls ovanligt med »självoxotisering». Det är kanske inte så konstigt att de uraliska språkens särart framhävs av talarna själva.

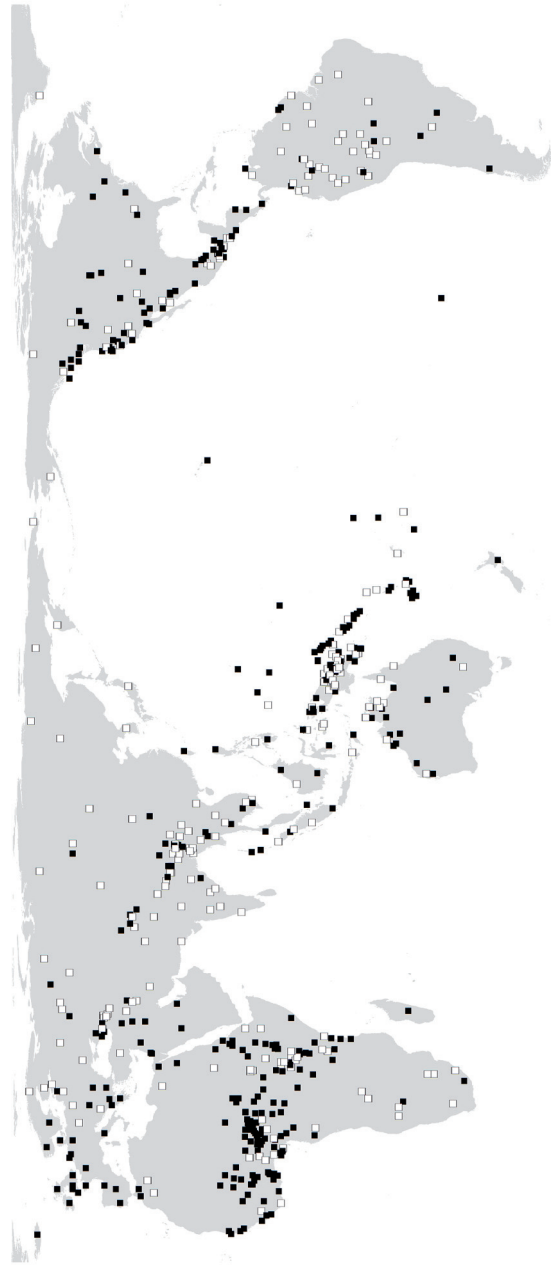
Det eurocentriska, eller kanske man ska säga det »euronormativa», perspektivet på språk ger ofta en snedvriden föreställning om vad som ska betraktas som »exotiskt». Inte heller moderna lingvistiska teorier går fria från detta. Man kan ta frågan om obligatoriska subjekt som exempel. I generativ lingvistik har det exempelvis tagits för givet att det normala eller »omarkerade» alternativet är att en påståendesats ska ha ett utsatt subjekt. Utelämnandet av subjektspronomen (under namnet »pro-drop») blir då ett »markerat» val — trots att de språk där man kan göra detta är i majoritet. När finska alltså åtminstone i vissa fall kan utelämnas subjektspronomen, är detta alltså »exotiskt» bara i ett snävt västeuropeiskt (snarast germanskt) perspektiv.

I andra fall kan SAE och finska representera olika val som båda är i minoritet bland världens språk. Det gäller exempelvis sättet att uttrycka ägande. Bland 240 språk undersökta av Leon Stassen i WALS var den konstruktion som finns i svenska (*Jag har en bil*) visserligen den vanligaste, men förekom ändå inte i mer än 63 språk, medan den lokativa konstruktion som finska använder (*Minulla on auto*) endast är obetydligt ovanligare (48 språk).

Paradoxalt nog kan euronormativiteten ibland leda till att forskare ser en bias när det inte finns någon. Tendensen att tänka enbart i termer av språkläktskap kan förstärka detta: grammatiska begrepp som används för företeelser i indoeuropeiska språk kan då uppfattas som giltiga endast för dessa. Den som till exempel jämför de nordvästeuropeiska språken med finskan och dess närmaste släktingar kan till exempel dra slutsatsen att grammatisk markering av definithet (uttryckt med bestämda artiklar) är något som bara finns i indoeuropeiska språk, även om man inte behöver gå längre än till ungerskan för att hitta bestämda artiklar — och på global nivå är det helt klart inte så, vilket Matthew Dryers karta i WALS klart visar. 237 språk av 566 har där bestämda artiklar, och av dessa är den överväldigande majoriteten icke-indoeuropeiska (karta 5).

Sammanfattningsvis: Det är dags att erkänna att liksom Finland kulturellt, ekonomiskt och politiskt är en del av Europa, så är också finskan ett europeiskt språk. ■

▷

Karta 5. Bestämda artiklar i världens språk (fyllda symboler: språk med bestämda artiklar, ofyllda symboler: språk utan bestämda artiklar).

REFERENSER

- BALDO ZAGADOU, CATARINA 2006: Intensiva relationer över viken – *Tvårsnitt* 3/2006.
<http://www.vr.se/tvarsnitt>.
- HASPELMATH, MARTIN (utkommande): An empirical test of the Agglutination Hypothesis.
– Magni, Elisabetta & Scalise, Sergio (eds.), *Language universals*. Springer.
- WALS = HASPELMATH, MARTIN – DRYER, MATTHEW – GIL, DAVID – COMRIE, BERNARD (toim.)
2005: *The World Atlas of Language Structures*. (& CD-ROM.) Oxford: Oxford
University Press. [<http://www.wals.info>.]

Address:

Department of Linguistics

Stockholm University

S-10691 Stockholm

Sweden

e-posten: oesten@ling.su.se